

що встановлюється за згодою сторін. Розмір пені обчислюється від суми простроченого платежу та не може перевищувати подвійної облікової ставки Національного банку України, що діяла у період, за який сплачується пеня.

Отже, за порушення сторонами строків у договорах підяду до правопорушників можуть застосовуватись невідгідні для них правові наслідки, зокрема цивільно-правова відповідальність.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. *Лейст О. Э.* Санкции и ответственность по советскому праву: теоретические проблемы // О. Э. Лейст. – М., 1981.
2. *Красавчиков О. А.* Ответственность, меры защиты и санкции в советском гражданском праве / Проблемы гражданско-правовой ответственности и защиты гражданских прав // О. А. Красавчиков. – Свердловск, 1973.
3. *Договірне право України.* Особлива частина: навч. посіб. / Т. В. Боднар, О. В. Дзери, Н. С. Кузнецова та ін.: За ред.

О. В. Дзери. – К.: Юрінком Інтер, 2009. – С. 398. (автор глави 19 – І. А. Діковська).

4. *Иоффе О. С.* Ответственность по советскому гражданскому праву // О. С. Иоффе. – М., 1955.

5. *Денисенко О.* Співвідношення штрафних санкцій та збитків у господарських відносинах / О. С. Денисенко // Право України. – 2010. – № 7. – С. 216-223.

6. *Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України:* У 2-х т. – 2-е вид., перероб. і допов. / За ред. О. В. Дзери (кер авт. кол.) Н. С. Кузнецової, В. В. Луця. – К.: Юрінком Інтер, 2006. – Т. 1. – С. 54 (авт.коментаря – С. І. Шимон).

7. *Відомості Верховної Ради України.* – 1991. – № 30. – Ст. 379.

8. *Абрамцова Е. Л.* Договор подряда в гражданском праве России: дис. ... канд. юрид. наук // Е. Л. Абрамцова. – Волгоград, 2005.

9. *Гриняк А. Б.* Договірне регулювання підрядних відносин у підприємницькій діяльності // Розробка механізму правового регулювання договірних відносин у підприємницькій діяльності / За ред. академіка АПРН України В. В. Луця. – К.: НДІ приватного права і підприємництва АПРН України, 2009. – 300с.

In the article a concept and forms of responsibility of sides is determined by agreement of contract, in particular for expiration of implementation by them contractual obligations.

В статье определяются понятие и формы ответственности сторон по договору подряда, в частности за просрочку выполнения ими договорных обязательств.

ОПЛАТНЕ НАДАННЯ КОНСУЛЬТАЦІЙНИХ ПОСЛУГ (КОНСАЛТИНГУ) У СФЕРІ АУДИТУ

Шаркова Г. Ю.,

здобувач НДІ приватного права і підприємництва НАПРН України

Статтю присвячено науковому дослідженню таких часто вживаних категорій як «консультація» та «консалтинг». За допомогою порівняння встановлено їх приватноправову природу та на прикладі механізму правового регулювання надання аудиторських та консалтингових послуг охарактеризовано їх різницю. Розглянуто наукові підходи щодо правової природи договору консалтингу та договору на проведення аудиту, виходячи із висхідних положень класифікації договорів, розробленої доктриною цивільного права.

Ключові слова: консультація, оплатне надання консультаційних послуг, консалтинг, аудиторська послуга, консультаційна послуга, консалтингова послуга, аудит, договір консалтингу, договір на проведення аудиту, механізм правового надання аудиторських послуг, механізм правового надання консалтингових послуг.

В умовах подальшої демократизації українського суспільства, свободи вибору підприємницької діяльності, яка не заборонена законом, та створення найбільш сприятливих з часів незалежності держави умов для ефективного розвитку підприємництва особливої актуальності набуває розвиток консалтингової діяльності. Процеси становлення її, як різновиду підприємницької діяльності в Україні, характеризуються просторовими, інституційними, структурними та іншими особливостями. Консалтингова діяльність розвивається в Україні динамічними темпами, про що свідчить і статистика та судова практика.

Актуальність дослідження проблем, пов'язаних із оплатним наданням консалтингових послуг, не викликає сумніву. Враховуючи активний розвиток економічних відносин, реалії нового підприємницького середовища характеризуються мінливістю та нестабільністю, особливо пильної уваги потребує правовий механізм регулювання приватноправових відносин щодо надання консалтингових послуг, і цим ставить відповідні завдання перед сучасною наукою цивільного права. Таким чином, механізм правового регулювання надання консалтингових послуг вимагає наявності трансформатора потенційних положень норм цивільного права в реальний стан цивільних відносин. У зв'язку із цим видається абсолютно слушним твердження

Н. М. Мироненко, що універсальний характер договору як засобу саморегуляції суспільних відносин дає можливість використовувати його в різних галузях права для досягнення певних цілей правового регулювання, в кожній з яких договір набуває специфічних ознак та характеристик, зумовлених предметом правового регулювання. Підприємницька діяльність є професійною та систематичною діяльністю, а, отже, такою, що потребує відповідної цілеспрямованої організації. Оскільки підприємницька діяльність орієнтована на досягнення економічних та соціальних результатів, а не на задоволення потреб, пов'язаних із особистим споживанням, відносини, що складаються між її учасниками, мають організований характер, навіть, якщо ззовні вони виглядають як «стихийно-ринковий» [19, с.18].

На ситуацію, яка склалася, впливає декілька чинників: по-перше, ринок консалтингових послуг є одним із сегментів загального ринку, а особливості його функціонування обумовлені співвідношенням попиту і пропозиції, та по-друге, у судовій практиці трапляється дедалі більше спорів, які тим чи іншим чином пов'язані із наданням консалтингових послуг.

Про високий рівень дискусійності зазначеної проблеми свідчить той факт, що законодавець, не розкриваючи поняття та зміст таких категорій як «консультація»

та «консалтинг», застосовує ці терміни у низці нормативно-правових актів. Так, п. 6 ст.3 Закону України «Про аудиторську діяльність» визначає види консультаційних послуг, які можуть надавати аудитори (аудиторські фірми), до яких належать: консультації з питань бухгалтерського обліку та фінансової звітності, експертизи і оцінки стану фінансово-господарської діяльності та інших видів економіко-правового забезпечення господарської діяльності суб'єктів господарювання. У свою чергу, ст. 5 Закону України «Про адвокатуру», перераховуючи види адвокатської діяльності, зазначає, що адвокати мають право надавати консультації та роз'яснення з юридичних питань, але при цьому законодавець не деталізує їх.

Крім того, ст. 41 Закону України «Про землеустрій» згадує термін «консалтингові послуги», але визначення поняття цих послуг відсутнє, у ньому лише зазначено, що консалтингові послуги з питань землеустрою передбачають: а) консультування власників землі та землекористувачів щодо раціонального використання та охорони земель; б) надання інформації про результати досліджень щодо використання та охорони земель, запровадження і здійснення природоохоронних заходів тощо; в) надання інформаційних послуг з питань земельного законодавства, здійснення цивільно-правових угод, оцінки земель, оподаткування, оренди та інших послуг щодо земельних ділянок; г) надання сільськогосподарським товаровиробникам і громадянам практичної допомоги щодо складання бізнес-планів.

І, врешті-решт, терміни: послуги консультантів, іноземна консалтингова фірма, іноземний індивідуальний консультант та місцева консалтингова фірма містяться в Угоді про позику (Проект «Україна – розвиток через Інтернет») між Україною та Міжнародним банком реконструкції та розвитку від 01.10.2003 р., яку ратифіковано Законом від 01.07.2004 р. № 1979-IV, в якій жодне тлумачення та роз'яснення даних понять відсутнє.

Таке законодавче застосування понять «консультації», «консалтинг» та «консалтингової послуги» привертає до себе увагу, перш за все, неоднозначністю розуміння, що зумовлює як теоретичну, так і практичну необхідність дослідження питання про механізм правового регулювання надання консалтингових послуг. Очевидно, що відсутність поняття «консультація» та «консалтинг», а також сучасний стан правового регулювання надання консультаційних послуг спричиняє безліч суперечностей та проблем у правозастосовчій діяльності, оскільки за допомогою надання цих послуг здійснюється правове регулювання складного комплексу відносин, що виникають при наданні консультацій у галузі аудиту, інжинірингу, правових (юридичних) послуг тощо.

У спеціальній зарубіжній та вітчизняній літературі серед науковців ведеться жвава дискусія та обговорення стосовно співвідношення понять «консалтинг» та «консультація» [10–12]. Зокрема, постає питання про синонімічність цих понять [20, с. 13–14]. Тривалий характер цієї дискусії і активна участь у ній провідних економістів, правників та практиків так і не надали можливість досі виробити узгоджене рішення. Тож, не вдаючись до аналізу висловлених з цього приводу думок, ми поділяємо позицію тих вчених, які співвідносять категорії «оплатні консультаційні послуги» і «консалтинг» та вважають їх тотожними [21, с. 8; 22, с. 6].

Окремим питанням надання оплатних консультаційних послуг присвячено декілька дисертаційних дослід-

жень та низка публікацій, які з'явилися відносно нещодавно. Дослідники у своїх працях торкалися лише деяких окремих аспектів, наприклад, охарактеризовано послугу як об'єкт цивільних прав або встановлення правової природи договору на надання оплатних послуг, залишаючи поза межами дослідження питання правового механізму надання консалтингових послуг. Серед дисертаційних досліджень можна відзначити такі: Н. Дроздова «Договір про надання фінансових послуг у цивільному праві України», Р. Бурлаков «Цивільно-правові питання здійснення аудиторської діяльності в Україні», О. Сукманова «Господарський договір про надання консультаційних послуг». Також можна виділити статті таких авторів як: Ф. Хміля, Г. Васильєвої, О. Трофімової, І. Ромашової, М. Дмитрієва, П. Лютикова, Н. Федосенко [27–31].

Водночас безпосереднім предметом дослідження вказаних робіт було з'ясування конкретних правових проблем певного виду консультацій, а розкриття особливостей консультаційних послуг під приватноправовим кутом дослідження проведено не було. Тож, метою даної статті виступатиме визначення, співвідношення та взаємозв'язок оплатних консультаційних послуг у сфері аудиту та інжинірингу.

Характеристики і тенденції світового ринку консалтингу певним чином відбиваються і на його становищі в Україні. На сьогодні в Україні консалтинг вже визнано важливою професійною діяльністю, яка допомагає керівникам юридичних осіб приватного права у вирішенні практичних завдань, які виникають у зв'язку із здійсненням останніми підприємницької діяльності. Усвідомивши на практиці важливість об'єктивних порад, рекомендацій щодо ефективного ведення бізнесу, вітчизняні підприємницькі юридичні особи дедалі частіше використовують послуги професійних консультантів, що зумовлює прискорений розвиток консалтингової діяльності і подальшу диверсифікацію ринку консалтингових послуг у нашій державі [23, с. 237].

Практика свідчить, що найбільша кількість питань, які надходять до виконавців консультаційних послуг, пов'язана із консультуванням з питань податкового планування, бухгалтерського супроводу у вигляді надання консультацій із ведення бухгалтерського обліку, аналізу фінансового стану юридичної особи та фізичної особи-підприємця, консультації із правових питань та інших видів правового консультування щодо застосування окремих положень законодавства [12, с. 78]. Належна організація фінансової діяльності при здійсненні підприємницької діяльності є запорукою стабільності та довготривалості діяльності будь-якої підприємницької юридичної особи, тому вважається за доцільне розпочати дослідження саме із розкриття особливостей консалтингу та аудиту.

У сучасній літературі є різні точки зору відносно співвідношення понять консалтингу та аудиту. Сучасний російський дослідник С. П'ятенко [6, 30] вважає, що терміни «аудиторські послуги» та «консультаційні послуги» використовуються як синоніми, оскільки як консалтинг, так і аудит передбачає надання професійної інтелектуальної послуги.

Аудиторські послуги як складова консалтингових послуг, які входять до складу останніх, введені до класифікаційної схеми, запропонованої Г. Васильєвим та О. Деевою [7, с. 52]. Подібної точки зору дотримується і Ф. Хміль, який вважає, що аудиторські послуги входять до складу

консультаційних (консалтингових) послуг [8, с. 33]. Водночас О. Звороно зазначає протилежне, що поняття «консалтинг» близьке за значенням, але не тотожне аудиту: «... если в результате аудита выражается мнение о достоверности бухгалтерской отчетности (дается ей объективная оценка), то конечный продукт консалтинга – это совет или рекомендация узконаправленного характера, то есть преобладают субъективные элементы» [9, с. 32]. Такої самої думки дотримується і Європейська федерація асоціацій консультантів (FEACO) [10, с. 2].

Російський фахівець у сфері консалтингу Г. І. Марінко взагалі розділяє аудит та бухгалтерське обслуговування. Аудит, на його думку, – це системний процес отримання та оцінки об'єктивних даних про економічні дії та події, який встановлює рівень їх відповідності визначеному критерію та надає результати зацікавленому замовнику. Аудит – незалежна перевірка бухгалтерської (фінансової) звітності клієнта та експертна оцінка (висновок) з метою встановлення її достовірності, правильності та відповідності фінансово-господарських операцій загальноприйнятим стандартам.

При розробці економічних рішень та аналізі ситуації різні державні та комерційні структури зацікавлені у збільшенні достовірності економічної інформації, яку вони використовують, оскільки це дає можливість спрогнозувати наслідки прийнятих рішень та зменшити підприємницький ризик [11, с. 16]. Бухгалтерське обслуговування передбачає надання послуг замовнику зовнішніми бухгалтерськими фірмами. Такі послуги включають в себе консультування з питань ведення та відновлення бухгалтерського обліку, аналіз фінансового стану та розробку облікової політики, сприяють складанню звітності. У межах бухгалтерського обслуговування проводиться перевірка правильності ведення обліку з метою виявлення помилок та оперативного їх виправлення [11, с. 20].

Законодавець розмежує два поняття: «аудиторська діяльність» і «аудит». Аудиторська діяльність – підприємницька діяльність, яка включає в себе організаційне і методичне забезпечення аудиту, практичне виконання аудиторських перевірок (аудит) та надання інших аудиторських послуг (ч. 1 ст. 3 Закону України «Про аудиторську діяльність»). Дещо інше визначення «аудиторської діяльності» передбачено в ГК України. У ст. 362 закріплено, що аудиторською діяльністю визначається діяльність громадян та організацій, предметом якої є здійснення аудиту, організаційне і методичне забезпечення аудиту та надання інших аудиторських послуг. Окрім зазначеного вище закону та ГК України, аудиторська діяльність регламентується ЦК України (ст. 146, 162) та іншими законами України, зокрема: «Про зовнішньоекономічну діяльність» (ст. 22), «Про господарські товариства» (ст. 13, 17, 18, 20), «Про банки та банківську діяльність» (ст. 16, 24, 28, 37, 38, 39, 41, 45, 47, 69, 70, 71, 76, 90, 96), «Про цінні папери та фондовий ринок» (ст. 30, 40), «Про заставу» (ст. 12), «Про страхування» (ст. 18, 34, 37, 43) тощо, іншими підзаконними нормативно-правовими актами і стандартами аудиту.

Проаналізувавши наукові погляди стосовно співвідношення понять «консультація», «консалтинг», «оплатні консультаційні послуги» та «консультації у сфері аудиту», не залишивши поза увагою норми чинного законодавства, спробуємо проаналізувати перераховані вище категорії з приватноправової точки зору.

Стрімке збільшення різновиду послуг в економіці України призвело до необхідності формування механізму цивільно-правового регулювання відносин із надання послуг. Як справедливо зазначає В. В. Луць, результати господарської діяльності та підприємництва, зазвичай, реалізуються на ринку товарів та послуг на договірних засадах, зростає, як правило, роль цивільно-правового договору як правової форми, що є найбільш доцільною та адекватною вільним ринковими відносинами формою їх опосередкування [24, с. 418–419]. З цього приводу слушно зауважують С. М. Бервено та Р. А. Майданик, саме цінність класифікації договорів викликана тим, що юридично оформлюючи і закріплюючи суспільні, передусім економічні, зв'язки суб'єктів, надаючи цим зв'язкам рис стабільності і визначеності, цивільно-правові договори, взяті в цілому, є єдиною системою, окремі частини якої тісно пов'язані між собою і взаємодіють. Правильно побудована система договорів надає істотну допомогу в формуванні правильних суджень щодо суті закону, в усвідомленні того порядку, до встановлення якого прагнув законодавець [25, с. 322].

Правовим регулятором правовідносин із надання консалтингових послуг є цивільно-правовий договір, який в практичній діяльності отримав назву «договір консалтингу». Договір консалтингу можна визначити як різновид договору оплатного надання послуг, відповідно до якого одна сторона – виконавець зобов'язується здійснити для іншої сторони – замовника фактичну діяльність зі створення та передачі обумовленої сторонами інформації для вирішення конкретних проблем замовника, яка використовується у процесі її здійснення, результат якої, як правило, не має речового виразу, але інколи може фіксуватися на матеріальному носії, котра може надаватися як одноразово (за заявкою), так і на постійній основі (абонентське консультаційне обслуговування), замовник зобов'язаний прийняти зазначену інформацію від виконавця та оплатити її [26, с. 49].

Важливим науковим і практичним інтересом є віднесення договору консалтингу до відомої вже у доктрині цивільного права шестиступеневої класифікації договорів [25], з метою досягнення низки прикладних результатів, та, передусім, окремих часткових наукових проблем та питань подальшого удосконалення чинного законодавства.

Головним розмежувальним критерієм договору консалтингу від суміжних договорів є його предмет – консалтингова послуга. Консалтингова послуга дуже широко використовується як вид підприємницької діяльності та для практиків є сталою, але наука ще не приділяла достатньої уваги цій договірній категорії. Зокрема, немає єдиного доктринального підходу до визначення правової природи консалтингової послуги, не врегульований та не сформований чіткий механізм її надання, і, врешті-решт, не визначено головні риси даної послуги, завдяки яким її можна розмежувати від суміжних послуг (аудиторських, інформаційних та ін.). О. В. Сукманова, яка досліджувала господарський договір надання консультаційних послуг, визначає консультаційну або консалтингову послугу як вид інтелектуальної діяльності, яка передбачає збір інформації, аналіз, обґрунтування перспектив розвитку, використання науково-технічних та організаційно-економічних інновацій при подальшому внесенні рекомендацій з урахуванням предметної галузі та проблем замовника [27, с. 30–32]. Дане визначення заслуго-

вує на увагу, але цю думку ми не повністю розділяємо, оскільки авторка, даючи визначення консалтингової послуги, ототожнює поняття «консультація» та «консалтинг», а цілком очевидно, що вони відрізняються, про що ми вже згадували вище, і, в першу чергу, за змістовністю та інформаційним змістом. Отже, можна запропонувати власну науково обґрунтовану модель визначення консалтингової послуги. Консалтингова послуга, під якою розуміємо різновиди комерційної та інформаційної послуг, результат інтелектуальної, творчої діяльності, створений консалтинговою фірмою (консультантом) зі збору, накопичення, обробки та передачі інформації (яка, як правило, зафіксована на матеріальному носії) із подальшим впровадженням її у діяльність замовника для настання певних корисних наслідків. Так, є підстави говорити, що консалтингова послуга є різновидом послуги, механізм правового регулювання якої здійснюється на підставі договору про надання послуг, ця точка зору стала хрестоматійною і знайшла своє відображення в більшості сучасних підручників з цивільного права [25]. Проведений аналіз та наведені нами аргументи дають підстави стверджувати, що договір консалтингу належить до договорів з надання послуг.

Здійснивши короткий огляд механізму правового регулювання надання консалтингових послуг, залишивши поза увагою правове регулювання аудиторської діяльності, зупинимось на останній.

Підставою здійснення аудиторської діяльності або надання послуг у сфері аудиту є цивільно-правовий договір, що укладається між аудитором (аудиторською фірмою) та замовником. У Законі України «Про аудиторську діяльність» (та й будь-де в законодавстві України) відсутнє визначення договору на проведення аудиту. Пропозиції щодо визначення договору на проведення аудиту в науковій літературі було надано Р. Ю. Ханік-Посполітак: «За договором на проведення аудиту аудитор чи аудиторська фірма як виконавець зобов'язується своїми силами і засобами здійснити перевірку фінансово-господарської діяльності суб'єкта господарювання, а також надати інші супутні аудиту послуги і дати замовнику аудиторський висновок чи інший офіційний документ у встановлений термін, а замовник зобов'язується надати виконавцю необхідну документацію та іншу інформацію, а по завершенню робіт – оплатити їх» [28, с. 9]. Серед українських цивілістів постало запитання: чи є договір на проведення аудиту окремим видом договору, чи він є різновидом уже відомих і закріплених законодавством України договорів? З цього приводу слушно зауважують С. М. Бервено та Р. А. Майданик, цінність класифікації договорів викликана тим, що юридично оформлюючи і закріплюючи суспільні, передусім економічні, зв'язки суб'єктів, надаючи цим зв'язкам рис стабільності і визначеності, цивільно-правові договори, взяті в цілому, є єдиною системою, окремі частини якої тісно пов'язані між собою і взаємодіють. Правильно побудована система договорів надає істотну допомогу в формуванні правильних суджень щодо суті закону, в усвідомленні того порядку, до встановлення якого прагнув законодавець [25, с. 322]. Практичної одноставності серед науковців у розумінні того, до якого виду (типу, виду) договорів відносить договір на проведення аудиту, немає. Більшість українських науковців, які досліджували договір на проведення аудиту, вказують, що він є різновидом договору підряду [29, с.16, 30,

с. 12], оскільки він регулює відносини з виконання певної роботи (здійснення аудиторської перевірки) і передачі її результатів (аудиторського висновку) від однієї особи (аудитора чи аудиторської фірми) до іншої (замовника). І лише деякі науковці вказують на те, що договір на проведення аудиту має змішаний характер, оскільки, окрім аудиторської перевірки, аудиторська фірма може надавати замовнику різні аудиторські послуги у формі аудиторських перевірок та пов'язаних з ними експертиз, консультації з питань бухгалтерського обліку, звітності, оподаткування тощо. Сторони мають право включати до договору на проведення аудиту елементи, властиві іншим цивільно-правовим договорам, зокрема договорам про надання послуг. Проте і в даному випадку в договорі на проведення аудиту переважають характерні риси договору підряду [28, с. 9–10].

Таким чином, можна зробити певні висновки із зазначених питань, які на даний момент ще не отримали належного поглибленого дослідження в науковій літературі. У кожній сфері людських знань, із широкого кола питань можуть надаватися консультації (оплатні та безоплатні), відповідно, підставою їх надання є цивільно-правовий договір як регулятор приватноправових відносин, але безпосереднім орієнтиром може слугувати тільки правова природа послуг, які він покликаний врегулювати, та подальший механізм правового регулювання їх надання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Закон України «Про аудиторську діяльність» // Відомості Верховної Ради України, 1993. – № 23. – Ст. 243.
2. Закон України «Про адвокатуру» // Відомості Верховної Ради України, 1993. – № 9. – Ст. 62.
3. Закон України «Про землеустрій» // Відомості Верховної Ради України, 2003. – № 36. – Ст. 282.
4. Цивільний кодекс України // Відомості Верховної Ради України, 2003. – № 40 – 44. – Ст. 356.
5. Господарський кодекс України // Відомості Верховної Ради України, 2003. – № 18–22. – Ст. 144.
6. Пятенко С. В. Организация работы аудитора и консультанта: учебно-практическое пособие. – М., 2001.
7. Васильев Г. А., Деева Е. М. Управленческое консультирование: учеб. пособие для студентов вузов. – М., 2004.
8. Хміль Ф. І. Основи управлінського консультування: навч. посібник. – К.: Академвидав, 2008.
9. Зворон А. Ф. Сущность и специфика современных аудиторских услуг // Налоговый вестник, 2002. – № 7.
10. FEACO information document. Brufelles, – 1994.
11. Маринко Г. И. Управленческий консалтинг: учеб. пособие. – М. ИНФРА-М, 2005.
12. Посадский А. П. Основы консалтинга: пособие для преподавателей экономических и бизнес-дисциплин. – М., 1999.
13. Зевайкина А. Н. К вопросу о совершенствовании правового регулирования аудиторской деятельности в России // Аудитор, 2005. – № 4.
14. Осипова Л. В., Синява И. М. Основы коммерческой деятельности: учебник для вузов. – М., 1997.
15. Маркетинг: учебник / Под ред. А. Н. Романова. – М., 1996.
16. Енциклопедія цивільного права України / Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України; відп. ред. Я. М. Шевченко. – К.: Ін Юре, 2009.
17. Бирбраев Р. А., Альтигулер И. Г. Основы инженерного консалтинга. – М., 2005.
18. Богославец В. М. Природа договорных правовідносин щодо надання правової допомоги // Підприємництво, господарство і право, 2006. – № 6.
19. Актуальні проблеми правового регулювання розвитку підприємницької діяльності в Україні: Монографія / За ред. Н. М. Мироненко. – Київ-Тернопіль: підручники і посібники. – С. 18.

20. *Управленческое консультирование* в 2-х т. / Под ред. М. Кубра. – Т. 1. – М.: 2004. – 211 с.
21. Кабалкин А. Ю. Договор возмездного оказания услуг // *Российская юстиция*, 1998. – № 3–4. – С. 14.
22. Санникова Л. В. Услуги в гражданском праве России. – М.: Волтерс Клувер, 2006. – 78 с.
23. *Основи управлінського консультивання*: Навчальний посібник / А. Е. Воронкова [та ін.]; За заг. ред. док. екон. наук, проф. А. Е. Воронкової. – Х.: ВД «ІНЖЕК», 2010. – 484 с.
24. Луць В. В. Сучасна кодифікація договірної права в Україні: здобутки і проблеми // *Вісник Академії правових наук України*, 2003. – № 2 (33)–№ 3 (34). – С. 418–419.
25. *Договірне право України*. Загальна частина: навч. посіб. / [Т. В. Боднар, О. В. Дзера, Н. С. Кузнецова та ін.]; За ред. О. В. Дзери. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 896 с.
26. Шаркова Г. Ю. До питання щодо визначення поняття договору консалтингу // *Приватне право і підприємництво*. Збірник наукових праць. Вип. 8, 2009 р. / Редкол.: Крупчан О. Д. (гол. ред.)

- та ін. – К.: Науково-дослідницький інститут приватного права і підприємництва Академії правових наук України, 2009. – С. 46–49;
27. Сукманова Е. Правовое регулирование консалтинговых услуг в Украине / Е. Сукманова // *Підприємство, господарство і право*, 2002. – № 9. – С. 30–32.
28. Ханік-Посполітак Р. Ю. Договори на проведення аудиту: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / НАН України; Інститут держави і права ім. В. М. Корецького. – К., 1997. – С. 23.
29. Бурлаков Р. М. Цивільно-правові питання здійснення аудиторської діяльності в Україні / Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Університет внутрішніх справ. – Харків, 2000. – 27 с.
30. Веретельник Л. К. Систематизація договорів у цивільному праві / Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Харківський національний університет внутрішніх справ. – Харків, 2007. – 29 с.
31. Дроздова Н. «Договір про надання фінансових послуг у цивільному праві України» / Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – Київ, 2005. – 24 с.

Article is devoted to research on such categories often used as a «consultation» and «consulting». The author found by comparing their private nature and the example of legal regulation of accounting and consulting services are considered differences. We consider approaches to the legal nature of consulting and contract agreement for the audit based on the provisions of the ascending classification of contracts, developed the doctrine of civil law.

Статья посвящена научному исследованию таких часто употребляемых категорий как «консультация» и «консалтинг». Посредством сравнения установлена их частноправовая природа и на примере механизма правового регулирования предоставления аудиторских и консалтинговых услуг охарактеризована их разница. Рассмотрены научные подходы относительно правовой природы договора консалтинга и договора на проведение аудита, исходя из положений классификации договоров, разработанной доктриной гражданского права.

ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ ВИНИКНЕННЯ ВІДНОСИН ЗА КРЕДИТНИМ ДОГОВОРОМ

Оплачко Л.П.,

науковий співробітник НДІ приватного права і підприємництва АПРН України

Статтю присвячено комплексному аналізу історичних джерел, які регулювали порядок виникнення, зміни та припинення відносин за кредитним договором.

Ключові слова: кредитні відносини, кредитний договір, грошово-кредитні операції, відсоток, майно.

Коли виникли кредитно-позикові відносини докорінно не відомо. Разом з тим в усі часи більшість держав намагалася врегулювати порядок ведення не лише торговельних операцій, а й виникнення відносин у сфері кредитування.

Вважається, що стародавня банківська справа, зокрема кредитування, розпочалася зі Стародавньої Греції. Ще дві з половиною тисячі років тому в давньогрецьких містах на узбережжях Середземного, Егейського і Чорного морів було здійснено перші грошово-кредитні операції [1, с. 61]. Займалися такою справою трапезити, міняйли чи лихварі. В Законах вавилонського царя Хаммурапі (ЗХ) (II тис. до н. е.) чітко регулювався порядок надання позик, а саме:

1) згаданим видом діяльності мали право займатися лише тамкари (особи, які вклали капітал в торговельно-лихварську операцію). Під такими особами розумілися купці та лихварі. При цьому купці виконували роль державних агентів, їхня посада так і називалась «тамкар», а лихварем могла бути будь-яка фізична особа, яка мала змогу надати під відсоток гроші чи майно (§ 40 ЗХ) [2, с. 157];

2) в позику надавалося зерно та срібло. Держава намагалася контролювати позикові операції шляхом встановлення максимального відсотка, а виникнення таких відносин контролювалося уповноваженими особами держави – контролерами. Так, в § 88–90 ЗХ були обмежені відсотки на борги: на срібло – 20 % річних, на зерно – 33,5 % річних;

3) договір кредиту записували на глиняних табличках. В договорі кредиту мали зазначитися такі реквізити: розмір позики, імена кредитора та позичальника, дата укладення договору, місце укладення, розмір відсотка, строк сплати, імена свідків та відгиск нігтя позичальника [3, с. 27–28].

В законах Ману (II ст. до н. е.), які існували в Стародавній Індії, зазначалося, що «лихвар може отримувати процент, який збільшує багатство, встановлений Васіштхою». Разом з тим ці ставки різнилися залежно від соціального стану позичальника: для брахманів – максимум 24 % річних; кшатріїв – 36 %; вайшья – 48 %; шудр – 60 % [4, с. 129–137].

В Стародавньому Римі регулювання кредитних відносин відбувалося за Законами 12 таблиць (449 р. до н. е.). В III таблиці було передбачено порядок стягнення боргу з боржника. Якщо боржник не віддав борг протягом 60 днів з моменту винесення рішення суду про стягнення боргу чи родичі боржника не сплатили цей борг, кредитор мав право продати боржника в рабство. Крім того, в таблицях був визначений максимальний річний відсоток – так званий *fenus unciarium* (унціальний), тобто 1/12 вкладеного капіталу, або 8,33 % річних.

* *Хаммурапі* ліквідував велику приватну торгівлю; у зв'язку з цим купці або мали перейти на державну службу, або залишити торгівлю. Купець – тамкар повинен був торгувати державним товаром та приносити прибуток державі, за що отримував право провадити і самостійні приватні торговельні операції (на практиці ці види діяльності суміщалися) [1, с. 60].